

Originalversjonen finnes i:

Gammelsæter, H., Bukve, O. og Løseth, A. (2004). Nord-Vestlandet - liv laga? Sunnmørsposten forlag.

Kapittel 4. Næringskulturer på Nord-Vestlandet. Myter eller realiteter?

Ove Bjarnar, Hallgeir Gammelsæter og Arnljot Løseth

På Nord-Vestlandet er det mange som lenge har sett på Sunnmøre som en region med stor evne til innovasjon, entreprenørskap og omstilling. Denne regionen er da også blant de ledende i Norge når det gjelder industriell virksomhet og industrisyssetting. Nordmøre er lokalt ofte trukket fram som et motstykke, karakterisert av næringsmessig tilbakegang og en negativ befolkningsutvikling. Og i Sogn og Fjordane er Indre Sogn blitt beskrevet som fattig på entreprenørskap og innovasjon. Årsaken skal være folks årelange avhengighet av aluminiumsverk eller offentlige institusjoner, arbeidsplasser som i stor grad er kontrollert utenfra.

I dette kapitlet skal vi undersøke om begrepet næringskultur kan bidra til å forklare forskjellene i regional innovasjon og næringsutvikling. Vi spør om mytene som folk har om hverandre på ulike deler av Nord-Vestlandet reflekterer historiske forskjeller og samtidig blir realiteter fordi folk tror på dem og dermed handler etter dem? Kan mytene dermed bli en forklaring på forskjellene? Poenget med å se på Nord-Vestlandet på denne måten er ikke å utelukke at det finnes andre forklaringer, men å utforske ideen om næringskulturer, og dermed i hvilken grad ulike kulturer, eller myter, også er en fruktbar måte å forstå forskjellene mellom regionene på.

Måten befolkningen i et område utnytter materielle ressurser og politiske rammebetingelser på henger nært sammen med befolkningens kunnskaper, verdier, normer og evne til å organisere seg. Med begrepet næringskultur sikter vi til svært avgjørende, men også skjulte eller vage egenskaper ved en befolknings evne til å skape verdier som i siste omgang kan omsettes i et marked. Etter vår oppfatning kan næringskulturer på den ene siden forstås som et resultat av tidligere tiders sosiale og økonomiske strukturer, og på den andre som en kraft (eller

begrensning) som påvirker et samfunns evne til å forme livsgrunnlaget sitt i møte med nye betingelser. Næringskulturer er altså på samme tid både historiske produkter og et viktig fundament for utviklingen av framtidig næringsvirksomhet.

Næringskultur som tema i forskningen

Det er kjent at samfunnsutviklingen ofte følger regionale stier.¹ I Norge har historikere og samfunnsforskere vist at regionale kulturer har hatt stor innvirkning på hvordan folk stemmer i valg og på hvordan de engasjerer seg i ideelle og politiske saker. Det er heller ikke nytt at region og religion settes i samband med næringsutvikling.² Når entreprenører og bedrifter virker innenfor spesielle kulturelle og sosiale omgivelser får deres handlinger et lokalt eller regionalt preg.

Et eksempel er mange kystsamfunn som langt utover på 1900-tallet avviste å ta i bruk stål og damp i moderniseringen av fiskeriene. Mange fiskerisamfunn valgte eksplosjonsmotoren i stedet for damp fordi den kunne benyttes i trebåter. Trebåter med små motorer ble derfor lenge dominerende, særlig i nord-norske fiskerier. På Vestlandet derimot ble det utviklet en verkstedindustri som konstruerte og produserte stålskrog og utstyr i samarbeid med fiskerne og lokale finansieringsinstitusjoner. Det skjedde ”en dynamisk, men gradvis, utvikling av fangstredskaper og båter som på lang sikt førte i retning av et industrielt fiske med betydelige innslag av trålere, ringnotbåter og snurpenotbåter. Havfiske ble dominerende i deler av Vestlandet, mens kystfisket med små båter forble dominerende i Nord-Norges fiskerier”.³ Ulike former for modernisering av fiskeriene hang m.a.o. sammen med ulike livsformer og kulturer i ulike deler av landet.

Til tross for slike klare hentydninger om den betydningen region og kultur har for næringsutvikling, har ikke begrepet næringskultur fått noen sentral plass som en selvstendig forklaringsvariabel i regionalforskningen. Slike historiske beretninger er dessuten sjelden koplet til det dagsaktuelle. Det finnes knapt studier av hvordan dagens næringslivsledere opplever at deres strategier og handlinger blir påvirket av det kulturelle miljøet de opererer innenfor.⁴

Den forskningen som kanskje ligger nærmest det vi beskriver i dette kapitlet er studier av industrialiseringsformer og studier av betydningen av regionale arenaer for flyt av kunnskap og innovasjon. Historiske studier viser at regionale forskjeller i næringsutvikling utvilsomt

har sammenheng med ulike former for industrialisering. Et eksempel på dette er historikerne Olav Wicken og Håkon With Andersen. De ser på den betydelige opphopningen av maritimt relaterte bedrifter på Nord-Vestlandet som et resultat av innovative miljøer og industrielle og samfunnsmessige strukturer som la vekt på produksjonsmåter som var fleksible og tilpasset lokalsamfunn og region.⁵ Og når for eksempel Nord-Vestlandets andel av sysselsettingen innen verftsindustri og skipsbygging i Norge økte fra 5 prosent i 1960 til 32 prosent 1987, tilskrives det ikke bare samarbeid og svært tette bånd mellom redere, verft, transport- og designmiljøer, men også utbredt sameie og spredt eierskap av båter og bedrifter.⁶

Denne lokalt baserte industrialiseringen er gjerne kalt en ”fransk” industrimodell fordi den har likhetstrekk med den franske industrialiseringen på 1800-tallet. Den franske industrialiseringen skilte seg fra den engelske stordriftskapitalismen ved at den var basert på landlige småbedriftsetableringer, håndverkskunnskap, lokale tradisjoner, billig arbeidskraft og ferdigvareproduksjon.⁷ Den var preget av en fleksibel tilpasning til lokale tradisjoner og betingelser. En slik fleksibilitet så en også på Nord-Vestlandet da oljevirkksomheten vokste fram som et nytt marked, men også en ny utfordring for de maritime bedriftene. Den historisk nære kontakten mellom verfts- og utstyrsindustrien og fiskerisektoren gjorde det mulig å overføre teknologiske løsninger og modeller til oljesektoren i et omfang som var vanskelig i andre deler av landet. Supplybåten, som i mangt likner avanserte fiskefartøy og som må operere under liknende vær- og havforhold, er et godt eksempel på dette.⁸

Begrepet industrialiseringsform har likevel en hake ved seg. Det viser oss ikke i tilstrekkelig grad at det kan finnes ulike utviklingstrekk innenfor regioner. For mens Nord-Vestlandet som helhet har framstått som et vekstområde, vet vi også at tidligere sterke næringsmiljøer i regionen har stagnert, er gått i oppløsning eller har flyttet på seg (f.eks. klippfisknæringen og konfeksjonsindustrien). Ved å studere næringskulturer tror vi at vi bedre kan få en mer finmasket forståelse av regionale endringsprosesser.

Et spørsmål blir da hvordan næringsaktører fra ulike deler av Nord-Vestlandet beskriver næringskulturene i sitt område? Kan disse forskjellene forstås som et resultat av historiske prosesser som har ført til dannelsen av ulike næringskulturer? I hvilken grad er dagens næringskulturer robuste og stabile, og i hvilken grad kan vi se trekk som peker mot en endring?

Forskning har vist hvordan en region som Møre og Romsdal i en periode fra 1920-årene og fram til slutten av 1980-tallet utviklet institusjoner og arenaer for å spre og dele kunnskap mellom aktører. Disse arenaene var såpass stabile og omfattende at vi kan omtale det som et regionalt verdiskapningssystem, eller på fagspråket et regionalt innovasjonssystem.⁹ Et annet tema som har vært belyst er hvordan regioner preget av ulike industrialiseringsformer, som Møre og Romsdal (fransk modell) og Østfold (britisk modell), har hatt ulik evne til å utvikle slike regionale læringsmiljøer.¹⁰ Denne forskningen drøfter imidlertid ikke hvordan ulike næringskulturer innenfor en og samme region kan påvirke flyten av kunnskap. Dette kapitlet følger opp denne forskningen ved å vise hvordan et søkelys på næringskultur gir ny innsikt i betingelsene for at det skapes uformelle og formelle arenaer for flyt av kunnskap og innovasjon.

For å kunne gi empirisk innhold til begrepet næringskultur har vi gjort en rekke dybdeintervjuer med hovedsaklig næringslivsledere på Nord-Vestlandet.¹¹ Vi har gjennom samtaler forsøkt å fange ledernes egne begrep, forståelser, forestillinger og karakteristikk av de kulturelle ”kodene” eller ”reglene” som påvirker de handlinger og beslutninger de gjør som økonomiske og sosiale aktører. Vi kan med et billedlig språk fra informasjonsteknologien si at vi har forsøkt å finne fram til det regionale næringslivets grunnleggende ”operativsystem”, dog med den reservasjon at næringskulturer forandrer seg selv, noe operativsystemer ikke gjør. Vi vil også undersøke om de næringskulturene dagens næringslivsledere ”beskriver” samsvarer med historisk utviklede kulturforskjeller? Er overensstemmelse mellom de historiske beskrivelsene av Nord-Vestlandet og det dagens næringslivsledere formidler (se også kapittel 2.)?

For å kunne snakke om myter som realiteter er det avgjørende at det folk tror om seg selv og hverandre også gjør noe med måten de handler på – for eksempel at sunnmøringer forholder seg på andre måter overfor andre sunnmøringer enn overfor relevante aktører i Indre Sogn eller på Nordmøre i forhold som er relevant for næringsutvikling. Å dokumentere at det faktisk er slik er vanskelig, og vi har ikke data som ”beviser” dette. Det vi har er data om at aktørene selv opplever at det er slik. Vi kan også legge til grunn at det er slik, iallfall i relativt stor grad, men både vi og aktørene selv kan i og for seg ta feil om dette. Det er derfor viktig å være klar over denne forutsetningen.

Begrepet næringskultur

Før vi ser nærmere på det vi mener er viktige forskjeller i næringskultur på Nord-Vestlandet må vi trenge litt dypere inn i begrepene kultur og næringskultur. Dette er i seg selv ingen enkel øvelse fordi begrepet kultur skal beskrive noe som er kollektivt mer enn individuelt. Begrepet skal dessuten beskrive forhold som vi ofte ikke tenker over fordi de er så selvsagte for oss. Definisjoner av kultur har derfor lett for å bli det mange vil kalle teoretiske, dvs. lite konkrete og håndfaste. Den risikoen løper vi her også, men en viss teoretisk forståelse av begrepet næringskultur kan likevel hjelpe oss til å forstå intervjudataene og de historiske analysene bedre.

Ofte ser vi at kultur beskrives som kollektive verdier og normer som antas å bli gitt videre – i mer eller mindre moderert form – fra tidligere til nye generasjoner. Denne definisjonen ligger nær forståelsen vår av begrepet tradisjon, noe som forteller oss at verdier og normer blir sett på som seiglivet. I begrepene verdi og norm ligger det også en forståelse av at det er en sammenheng mellom prinsipper vi holder for å være gode og måten vi bør handle på. Normer er slik sett forventninger til oss om hvordan vi bør oppføre oss eller handle i visse situasjoner. De er regler om handling avledet av de verdiene vi bekjenner oss til.

I vår tid har kulturbegrepet blitt mer alminnelig, blant annet fordi vi bruker det i ord som bedriftskultur og organisasjonskultur. Begreper blir imidlertid ikke klarere fordi om de brukes mye. Kulturbegrepet er et eksempel på det.¹² Noe som ofte overses er det som enkelte forskere ser på som det dypeste nivået i kulturer, det vi kan kalle grunnleggende antagelser.¹³ For å forstå kulturer må vi grave dypere enn til verdiene våre. Selv om vi alle bekjenner oss til verdier som eksempelvis ærlighet, åpenhet og samarbeid er det nemlig ikke så sikkert at vi i realiteten har samme grunnleggende syn på hva disse verdiene betyr for oss. Praktiserer vi for eksempel ærlighet og åpenhet overfor absolutt alle? Er ærlighet absolutt eller godtar vi hvite løgner? Er vi ærlige også når vi holder informasjon tilbake? Det vi kaller verdier er som vi ser ikke nødvendigvis en veldig presis beskrivelse av hvordan vi faktisk forholder oss til andre mennesker. De fleste kan bekjenne seg til en verdi som ærlighet, men vi vil praktisere verdien forskjellig fordi vi har ulike grunnleggende antagelser om hva ærlighet er og hva det betyr.

På samme måte antar vi at det er i kulturer. Kulturer er bygget over tid basert på de erfaringer ulike samfunn har gjort seg i møtet med ulike utfordringer, spesielt det som gjelder samfunnets livsgrunnlag. På denne måten har ulike samfunn utviklet ulike antagelser om hva

som er fornuftig i gitte situasjoner, uten at samfunnsmedlemmene, særlig de som har arvet antagelsene, nødvendigvis har reflektert så nøye over hvorfor det er fornuftig og om det er like fornuftig i dag som det var før. Det er likevel viktig å få fatt på disse antagelsene om vi skal forstå kulturer.

Å lage en detaljert beskrivelse av normer, verdier og grunnleggende antagelser innenfor et geografisk område vil være et risikabelt og iallfall langvarig prosjekt, av grunner som vi her ikke skal komme inn på. Det vi derimot skal gjøre er å henlede oppmerksomheten mot hvordan grunnleggende antagelser om rasjonalitet – eller fornuft om en vil – kan danne grunnlag for ulike næringskulturer med ulik evne til fornyelse. Vi skal gjøre et enkelt skille mellom det vi kan kalle egeninteresserasjonalitet og fellesskapsrasjonalitet. Når næringskulturer er forskjellige kan det blant annet ha sammenheng med at disse ”formene” for rasjonalitet preger samfunn på ulike måter.¹⁴

Egeninteresserasjonalitet gir seg til kjenne når vi som handlende mennesker bruker andre som midler og betingelser i våre beregninger om hvordan vi skal nå det som er vårt mål i en spesiell situasjon. Dette betyr at vi forsøker å handle strategisk i forhold til det vi oppfatter som våre hjelpere, rivaler og motstandere. Min venn i dag er min fiende i morgen, hvis det gagnar min sak. Denne typen rasjonalitet er svært vanlig og akseptert, ikke minst i moderne vestlige samfunn. Det er dette som er liberalismens velkjente tanke; når aktører får konkurrere fritt med hverandre ut fra ønsket om å oppnå egennytte, tjener det også økonomien og samfunnet som helhet. Økonomien som vitenskap tar også utgangspunkt i ideen om at økonomiske aktører gjør det de kan for å realisere sine egeninteresser, og strategisk planlegging, som er en praksis som er avledet av den økonomiske tenkemåten og som i dag er selvsagt i næringslivet, dreier seg først og fremst om å kalkulere hvordan konkurrentene skal slås.

Fellesskapsrasjonalitet er knyttet til handlinger som tjener fellesskapet uten at vi helt vet hvordan det tjener oss selv. Det er handlinger vi utfører fordi vi mener de er riktige, fordi vi har lært at de er riktige og fordi vi tror at de gode for oss. Det er handlinger som er moralske og som vi ikke nødvendigvis har noen personlig gevinst av, utover typen ”du vil få din lønn i himmelen”.¹⁵ Det å hjelpe andre eller å være ærlig uansett situasjon kan eksempelvis ses på som moralske handlinger som vi utfører fordi vi mener de er riktige. Og de er riktige fordi vi mener at de er nødvendige for at samfunnet skal være godt. Vi er oss med andre ord relativt

bevisst på at vi ikke bare er individer med egeninteresser, men også medlemmer i sosiale fellesskap som trenger fellesskapsnormer. Derfor er mange hjelpsomme og ærlige også i situasjoner der de kunne ha realisert sine interesser bedre ved å handle ut fra egeninteresserasjonalitet. Samtidig forholder vi oss sannsynligvis til forskjellige fellesskap. I noen forhold vil vi kunne oppføre oss på samme måte overfor nesten hvem det skal være, som å hjelpe folk i nød. I andre forhold vil vi ”definere” fellesskapet noe smalere, som for eksempel i forretningsmessig sammenheng. Hvordan vi oppfører oss avhenger m.a.o. av hvem vi har med å gjøre, om det er i familien, i naboskapet, i bygda, fogderiet osv.

Selv om egeninteressen kanskje står sterkere enn før i den vestlige verden, vil det fremdeles være slik at mange av våre handlinger er fellesskapsrasjonelle. Og slike handlinger er ikke nødvendigvis uøkonomiske. Hvordan ville det gå med bedriftene våre dersom for eksempel pliktfølelse og lojalitet ble erstattet av ren egeninteresse fra de ansattes eller ledernes side?

Alle samfunn vil være preget av begge ”formene” for rasjonalitet. Et samfunn uten fellesskapsrasjonalitet er for eksempel en selvmotsigelse, og et samfunn uten egeninteresserasjonalitet ville antakelig bli handlingslammet av uløselige konflikter. Det er dermed ikke sikkert at måten rasjonaliteter er blandet på er den samme fra samfunn til samfunn. Det vi prøver å vise i dette kapitlet er at antagelser bygget på en sterk fellesskapsrasjonalitet er viktig dersom regionale næringskulturer skal gi grobunn for nyskaping og utvikling. Dette betyr ikke at handlinger motivert av egeninteresse er negativt, men det er viktig at egeninteressen noen ganger underordnes fellesskapet. Og det er dette som etter vår forståelse har preget og preger næringskulturen i Sunnmørsregionen og som forklarer mye av dynamikken i næringsutviklingen der. De økonomiske aktørene kombinerer ofte egeninteresse- og fellesskapsrasjonalitet i sine handlinger. Til tross for at det er snakk om ledere som utvilsomt har evnen til å handle ut fra bedriftens interesse, er det samtidig ledere som tar ansvar for fellesskapet i bygda eller regionen. Bak dette ligger det en antagelse eller tro på at det å handle til samfunnets beste også er til bedriftens beste, selv om gevinsten ikke lar seg kalkulere. Eller for å si det med en bedriftsnestor som beskriver betydningen av nettverkene på Sunnmøre:

”Det er ikke mulig å beskrive hvor viktig nettverk er. En kan ikke sette verdi på det i tall.”

Det verdirasjonelle er med andre ord så betydningsfullt at det ikke kan kalkuleres. I realiteten kan heller ikke handlinger basert på egeninteresse alltid kalkuleres sikkert, men her vil i det minste aktøren forsøke, og om gevinsten virker usikker vil han lett velge en annen handling.

Og her er vi kanskje ved kjernen til sammenhengen mellom næringskultur og utvikling. I næringskulturer der økonomiske aktører er mer opptatt av å sikre sine egeninteresser enn av å ta ansvar for det kollektive samfunnet, reduseres sjansene for både regionalt samarbeid og kunnskapsflyt fordi aktørene vil stille svært strenge krav til den kalkulerbare nytten av samarbeid. Hvis ikke samarbeidspartnerne er sikre på at de får mer igjen enn de går inn med vil samarbeidet falle i fisk. Det vil nok bli skapt nettverk og arenaer også innenfor slike næringskulturer, men de vil lett bli flyktige og ustabile fordi de baseres på avgrensede prosjekter der partene nøye kalkulerer i hvilken grad samarbeidet tjener deres egeninteresser. Hvis aktørene ikke tror at samarbeid er et regionalt gode i seg selv, blir det også mindre samarbeid og kunnskapsflyt. En slik næringskultur kaller vi *regiondivergent* fordi antar at aktørenes handlinger i stor grad trekker i forskjellige retninger.

Omvendt tror vi det er slik at der de økonomiske aktørene deler verdier og normer som er basert på antagelsen om at de har ansvar også for fellesskapet, vil de lettere samarbeide og dermed dele kunnskaper. Næringskulturer med et sterkt innslag av fellesskapsrasjonalitet gir med andre ord handlinger som er *regionkonvergente*, dvs. handlinger som trekker i samme retning og som bidrar til å styrke fellesskapet.

Nå er det naturligvis ikke slik at vi kan snakke om regionkonvergente og regiondivergente næringskulturer i absolutt forstand. Ingen kultur fører til enten bare den ene eller bare den andre typen handlinger. I virkeligheten er det tale om hvor sterkt eller svakt fellesskapsrasjonaliteten står i forhold til egeninteresserasjonaliteten innenfor en kultur. Vår påstand er at der den står sterkt er det også en større kapasitet for kunnskapsflyt og innovasjon. Dette begrunner vi med at det i regionkonvergente næringskulturer gjennom historien utvikles levedyktige uformelle og formelle arenaer der ledere deler kunnskap og informasjon, og der den regionale orienteringen fornyes og forsterkes. Slike kulturer ”frambringer” også samfunnsentreprenører, dvs. ledere som ikke bare tenker på bedriftens egeninteresse, men som også stiller seg i bresjen for fellesskapstiltak og som med sin posisjon gir tyngde til slike tiltak.

Før vi går over til en nærmere beskrivelse av de regionene vi har studert, er det viktig å poengtere at ideen om regionkonvergente næringskulturer må nyanseres. Det er naturligvis ikke slik at bedrifter innenfor slike kulturer er lite opptatt av sine egne interesser. Og vi har ikke noe grunnlag for å avlive myten om sunnmøringen som både nøysom, krevende og glad i å konkurrere. Poenget er at en sterk egeninteresserasjonalitet ser ut til å kunne la seg kombinere med det å ta vare på fellesskap og samfunn. Det er derfor det ofte poengteres at de økonomiske aktørene i Sunnmørsregionen er gode til både å konkurrere og samarbeide. Og det er nettopp fordi de er opptatt av regionen at de kan samarbeide på områder eller i situasjoner der de ikke konkurrerer.

Regionkonvergente kulturer

Det er en utbredt og populær oppfatning at sunnmøringer gjerne starter opp egne bedrifter eller foretak. I en undersøkelse av 14 entreprenører (definert vidt som en person som starter og driver egen virksomhet) på Sunnmøre på slutten av 1990-tallet - de fleste hadde tidligere også vært lønnsarbeidere - oppfattet alle sammen Sunnmøre som en region der innovasjon og entreprenørånd er dagligdags. Den positive holdningen i det sosiale og kulturelle miljøet var angivelig en viktig faktor for at de startet egen virksomhet. De mente også at ”myten” om sunnmøringen (som får penger ut av gråstein) bidro til å forsterke et klima ”der det å starte opp med si eiga verksemd blir positivt motteke blant lokalbefolkninga”. En av entreprenørene trakk også fram fellesskapsfølelsen: ”Det er en meir heilhetsfølelse for bedrifta på Sunnmøre enn på Austlandet, her bryr man seg om alle og opptrer som et fotballag.”¹⁶

Noe av det sentrale ved måten sunnmøringene leser sin egen kultur på er at fellesskapsrasjonaliteten, det kollektive hensynet, er så tilbakevendende: ”På Sunnmøre deler man stoltheten over bedriften på tvers av sosial posisjon,” hevder for eksempel en av næringslivslederne fra Sunnmøre stolt. Og om verftsindustrien forteller en framtrædende næringslivsleder:

”Sunnmøringene skapte klusteret gjennom utviklingen *uten at de selv visste om det.*”
(Vår utheving)

En annen, like framtrædende næringslivsleder tror ”dette *samarbeidet om kompetanseutvikling mellom konkurrenter* har vært enestående” (vår utheving). Vi kan forstå dette korte sitatet som uttrykk for forventninger, eller en ”regel”, om at man skal konkurrere, men like viktig;

konkurrenter skal også samarbeide, og samarbeidet skal skje på områder der konkurransen angivelig ikke er så direkte fordi det er snakk om verdier som bedriftene ikke kan reservere. Derimot har de alle nytte av samarbeid om kompetanseutvikling, noe denne næringslivslederen også viser til når han nevner de mange underleverandørene der bedriftene får dekket sine behov gjennom en underskog av andre kompetente bedrifter. Bak fellesskapet om kompetanseutvikling ligger antagelsen om at det å handle til samfunnets beste også er til bedriftens beste. Det mest egennyttige på dette området er m.a.o. fellesskapsløsninger. Måten egennytterasjonalt og fellesskapsrasjonaliteten her kombineres på sier noe om kjernen i det vi har kalt en regionkonvergent næringskultur.

Det interessante er at den måten informantene fra Sunnmøre leser sin næringskultur på får bred bekreftelse av ledere utenfor Sunnmørsregionen, også de som har erfaring med å lede virksomhet i flere regioner på Nord-Vestlandet. En informant fra Sogn sier det slik: ”Eg føler at sunnmøringen er mest kreativ. Eg lurar på om det er noko med sunnmøringen. Det er eit trykk i dei. Når du begynner å snakke om business, då blir dei glødande engasjerte. Sunnmøringen er kjent. Dei er kremmarar.” Og en annen sogning sier dette: ”Spesielt i Sogn og Indre Sogn har ein ikkje tradisjon for industri. På Sunnmøre er ein flaska opp med industri – møbel eller verft. Det er stor forskjell [frå Sogn]. Der er nedarva know-how. Motpolane er Sunnmøre og Indre Sogn! [...] Vi har mykje å lære av sunnmøringane!”¹⁷

Sunnmørsindustrien blir gjerne framstilt som ei suksesshistorie, og ”denne suksessen er i stor grad bygd på at konkurrenter også samarbeider”, mener en direktør fra Romsdal. Sunnmøre blir m.a.o. ikke stilt opp som motpol bare til Indre Sogn, men også til forholdene i Romsdal og på Nordmøre. Sammenlignet med Sunnmøre er det likevel generelt liten kontakt mellom bedriftene i Romsdals-regionen. Godt nettverkssamarbeid preger heller ikke Nordmøre, og slett ikke Kristiansund, slik informanter fra ulike deler av regionens næringsliv oppfatter det.

Det kollektive i den konvergente Sunnmørskulturen dreier seg likevel ikke bare om nettverksamarbeid og stolthet gjennom hele bedriften. Det handler også om at næringslivslederne ser sin bedrift i en større regional sammenheng. Det blir hevdet av så å si alle informantene at det finnes mer lokalt og regionalt ansvar for egen bedrift på Sunnmøre. Et godt forhold til lokalsamfunnet blir også sett på som viktig for bedriften. Dette viser seg bl.a. ved at det gis penger til kulturaktiviteter. De større bedriftene har brukt mye penger på ungdomshus, idrettslag, grendahus, kultur og organisasjonsliv: ”Det er viktig at folk trives i

bygda. Vi vurderer det som må til for å tiltrekke gode folk, og få dem til å bli her. Folk har ulike interesser, og motivet er å gi et totaltilbud som er attraktivt nok.” Og: ”Det er viktig at man er så samfunnsorientert at man tar ansvar. [...] Ungdommen vår skal leve opp. Vi må lage det triveleg.”

Slike holdninger går igjen i intervjuene fra Sunnmøre, men de finnes også andre steder, ikke minst i Årdal. Der har verket gitt goder til bygdesamfunnet fra det startet opp, og det har nesten blitt et krav fra lokalsamfunnet. Historisk hadde verkene i Årdal og Høyanger en nesten kommunelignende rolle i lokalsamfunnene. Dette er kanskje årsaken til at også det øvrige næringslivet i Årdal støtter litt opp om kultur, idrett og organisasjonsliv i dag. Også ellers i Sogn stiller ofte næringslivet opp for kulturlivet: ”Eit motiv er sjølvsagt å profilere bedrifta, men det viktigaste er at det gagnar lokalsamfunnet”. Som vi ser, fellesskapsrasjonaliteten er til stede også her, blandet opp med et ønske om en egennyttig profilering.

I kontrast til dette står igjen Kristiansund, ifølge informanter: ”Næringslivet er gjerrig når det gjelder sponning av kulturlivet,” sier en. Og en annen ”synes det [gis støtte] i for liten grad. Clausenengen er lite sponset, bare av Ole Gunnar Solstjær”. Det siste er nok ei spissformulering, men intervjumaterialet fra Kristiansund tyder i alle fall på at mange mener næringslivet er tilbakeholdent med å støtte idrett, kultur og organisasjonsliv.

Et annet trekk ved den regionkonvergente Sunnmørskulturen er at den ikke har noen sterk motsetning mellom arbeid og kapital. Samarbeidet mellom ledelse og arbeidere har vært, og er, bedre på Sunnmøre enn lenger nord i fylket, blir det gjerne hevdet. Da Ulstein tok over skipsverftet på Hjelset ved Molde i 1954 opplevde ledelsen et vanskeligere samarbeidsklima mellom arbeidere og ledelse der enn i Ulsteinvik. ”Det var vanskeligere å få til en ekstrainsats. De var organisert på en annen måte og mer opptatt av hvor grensen går for hva de skulle gjøre. De var mer opptatt av rettigheter. [...] Man hadde en annen fagforeningskultur [...]. Også i større bedrifter på Sunnmøre er det altså en ideologi om at avstanden mellom arbeiderne og ledelsen ikke må bli for stor: ”Det er viktig å få kort avstand mellom lederne og de ansatte.”

En direktør fra Nordmøre observerer også at på Sunnmøre er ”arbeiderne [...] faglærte, og de er stolte av å arbeide i disse bedriftene.” En annen leder påpeker at samspillet som ligger i den

korte avstanden mellom ledelse og ansatte ”kan ødelegges når det kommer en ny type ledelse”. Dette blir bekreftet av en av næringslivslederne på Sunnmøre: ”Det finnes eksempler på ledere som har kommet fra andre kulturer som ikke har greidd å takle kulturen her.” Det er kanskje denne erkjennelsen som forklarer at Sunnmørsbedriftene startet sitt eget lederutviklingsprogram (se nedenfor)?

Igjen blir Nordmøre, og spesielt Kristiansund, satt opp som en motsetning: Det er ”liten avstand mellom bedriftsleder og ansatt på Sunnmøre. På Nordmøre er det større avstand.” Sammenligningen med Kristiansund blir dermed til forveksling lik sammenligningen med andre områder i Norge: ”Østlandsmiljøet er to verdener. Ledelsen er i en verden, og de på golvet er i en annen verden. De på golvet og ledelsen har hver sin kultur. Resultatet blir gjerne fight [...] Det er små sosiale forskjeller her hvis man sammenligner med østafjells. [...] Et absolutt fortrinn her er samarbeidet mellom arbeid og kapital.” Det er en konsernsjef ved en av de største bedriftene på Nord-Vestlandet som ordlegger seg slik. Og en bedriftseier med røtter og oppvekst i Nordland som har etablert en mindre bedrift sier det slik: ”Der er større avstand i Lofoten enn på Sunnmøre. Likhetstanken har gjort det slik at det går så godt som det gjør her. Man har fått med seg folka. Her er teamwork!”

Regiondivergente kulturer

Som vi har sett kommer informanter fra alle deler av Nord-Vestlandet med utsagn som gir grunnlag for å påstå at det finnes en regionkonvergent næringskultur med tyngdepunkt på Sunnmøre, men med en forlengelse langs kysten nordover i fylket. Sannsynligvis kan vi tilføye deler av Nordfjord. Næringskulturen i deler av Romsdal og spesielt på Nordmøre karakteriseres ganske annerledes. Kristiansund blir ofte framstilt som den klareste motsetningen til Sunnmøre og dermed som den mest regiondivergente regionen:

”Det er mange eksempler på at folk som har lyktes [i næringsvirksomhet] nærmest er blitt stigmatisert i Kristiansund,”

sier en ledende industrileder på Nordmøre. Det er ikke bare snakk om dårlig samkvem mellom næringslivet og kulturlivet i Kristiansund, det er også ”lite av samkvem mellom næringslivsledere”. Og slike utsagn går igjen:

”Her er for lite av folk som snakker sammen. Det er liten vilje til å jobbe sammen. Man er mistenksomme i forhold til hverandre. [...] Gode nettverk preger ikke Kristiansund og Nordmøre. Det er himmelvid forskjell på Sunnmøre og Kristiansund!”

Forskjellene beskrives med metaforer som ”natt og dag”. Og selv om det blir hevdet at det har utviklet seg en samarbeidskultur i Kristiansund rundt oljeindustrien med nye nettverk og arenaer, ” har det vært store problemer med å spre denne kulturen til lokalmiljøet og til lokal næringsutvikling”.

Resultatet er at det ikke er så mange felles arenaer for næringslivet i Kristiansundsregionen. Oljenæringen har en annen type bedriftskultur, og ”disse nye kulturene sprer seg ikke i de ’gamle’ strukturene [...] De opptrer som nasjonale og ikke primært som regionale aktører”. Møbelindustrien på Sunnmøre med sine samarbeidstradisjoner blir gjerne framstilt som modellen, og det som på Nordmøre ”minner mest om møbelindustrien [...] er oppdrettsnæringen”, hevder en direktør.

Også informantene fra Romsdal klager over for dårlig nettverktenking i regionen. Og noen reflekterer over historia. Hovedproblemet i Romsdal har vært for lite samarbeid mellom bedriftene:

”Dette manglende samarbeidet var en av de store svøpene for industrien og lokalsamfunnene. Det eksisterte en naturlig mistenksomhet mellom bedriftene, en misforstått konkurranseholdning og manglende evne til å se fordelene med samarbeid.”

Denne bristen i fellesskapsrasjonaliteten gjør seg visst nok gjeldende også i dag: ”I Romsdal er hver bedrift seg selv nærmest,” hevder en bedriftsleder. Kristiansund og store deler av Nordmøre og Romsdal mangler altså mye av nettverkssamarbeid, og framstår som den kanskje mest regiondivergerte regionen på Nord-Vestlandet. Regionen har ikke plass for, eller greid å skape, de entreprenørene som går foran i skapingen av regionen som noe en er stolt over og har tro på: ”Vi mangler de typiske ’samfunnsentreprenørene’ her på Nordmøre, slik vi finner på Sunnmøre,” sier en av aktørene vi intervjuet i Kristiansund.

Aktørene både i Romsdal og på Nordmøre identifiserer den relativt svake fellesskapsrasjonaliteten slik den uttrykkes i manglede nettverk og en manglende kombinasjon av konkurranse og samarbeid. Årsakene, mener de iallfall i Kristiansund, ligger i

de sosiale forskjellene mellom folk. "... for få familier dominerte næringsmiljøet". "Det var en gjeng med rike eiere som la en klam hånd om området." Gjennomgangstemaet er at mange av problemene stammer fra klippfisktiden. Næringslivet ble dominert av en lukket liten sosial gruppe som det var vanskelig å komme inn i utenfra. "Byen fikk et stort klasseskille. Arven fra denne tiden sliter vi fortsatt med her". Byen er preget av en "gjensidig mistro mellom arbeid og kapital". Klippfiskadelen skapte riktignok noe, men det var familieforetak, og "de neste generasjonene greidde ikke å videreføre dette. De har virket hemmende, og hindret andre sitt initiativ. Blant annet ved å sitte i bankstyrene."

Samtidig som informantene bekrefter motsetningen mellom sør og nord i Møre og Romsdal er det også mange som nyanserer bildet ved å peke på kyst-fjord kontrasten: "Det mentale skillet går mellom kyst- og fjordstrøkene." En leder på Nordmøre mener at på øyene langs kysten har folk en mentalitet som gjør at de tør mer og er mye mer aktive; han nevner eksempelvis Averøya og Midsund. Og en av romsdalingene blant våre informanter sier:

"Det er et veldig skille mellom ytre og indre deler av regionen. Fra Fræna og sørover mot Nordfjord er det en egen fangstmentalitet, samtidig som det er tradisjon med å etablere arenaer og møteplasser mellom ledere."

Hvis vår gjengivelse og forståelse av informantene er riktig, kan det resonneres slik at der lederne i samfunnet er for lite fellesskapsrasjonelle i sin tenkning der vil sjansene for regionalt samarbeid og ikke minst sirkulasjonen av ulike typer kunnskaper reduseres. Forsøk på å skape nettverk og arenaer blir lett mer flyktige og ustabile fordi aktørene selv egentlig ikke tror på at samarbeid er et regionalt gode i seg selv. De trekker seg ut eller blir lite hengivne hvis de ikke ser noen umiddelbar nytte for egen bedrift. Det de derimot deler er en selvoppfyllende profeti om at det ikke nytter. Mytene om en selv og de andre blir realiteter.

Indre Sogn har kanskje mange av de samme trekkene som den nordlige halvdel av Møre og Romsdal: Dominerende eksterne kapitaleiere som nå er i ferd med å redusere sin næringsmessige betydning og småbedriftsledere, blant annet i reiselivet (se kapittel 13), som i liten grad løfter i flokk. Også her er det mye som tyder på at fellesskapsrasjonaliteten alt i alt står for svakt til at næringslivet løfter seg selv og samfunnet gjennom troen på at man er sterkest sammen.

Vi skal nå se at de regionale kontrastene som kommer fram i intervjumaterialet samsvarer med de historiske beskrivelsene av Nord-Vestlandet (se kapittel 2 for en mer detaljert framstilling).

Dagens næringskulturer – skapt av historie

Geografisk har den regionkonvergente næringskulturen på Nord-Vestlandet sitt historiske tyngdepunkt på Sunnmøre, kanskje med forgreininger nordover på Romsdalskysten og sørover mot Nordfjord. Det historiske fundamentet for den konvergente næringskulturen, forestillingen om felles skjebne og ansvar, kan knyttes både til egalitære sosiale strukturer og til det sosiale ansvaret som fulgte med puritanismen. Hardt arbeid i egen bedrift ble kombinert med støtte ikke bare til egne arbeidstakere, men også til andre lokale bedriftsledere og lokalsamfunnet, ofte på arenaer som ikke ble forbundet med næringsutøvelse, men som manifesterte seg ved familiære, religiøse, kulturelle og mer tilfeldige møter og sammenkomster. Nærmere vår tid og parallelt med den økte vektleggingen av formell kunnskap og opplæring har dette også manifestert seg gjennom formelle samarbeidsfora- og prosjekt som ofte har gått på tvers av bransjer og næringer. Tenk bare på hvordan bedriftssamarbeidet Nordvest Forum gjennom den omfattende kursingen av hovedsakelig sunnmørske bedriftsledere i løpet av de siste 15 årene har bidratt til at ledere møter hverandre, kommuniserer og med all sannsynlighet utveksler erfaringer og kunnskaper. Våren 2004 har deltaker nummer 500 startet på det relativt omfattende lederkurset Ledelse i forandring.¹⁸ Nordvest Forum er en sunnmørsk suksesshistorie, men selv om næringsaktørene også ellers på Nord-Vestlandet mener å se nøkkelen til sunnmøringenes suksess, har ikke Nordvest Forum, tross flere forsøk, greid å tiltrekke seg noen stor hop av ledere fra resten av landsdelen.

Områdene for de regiondivergente næringskulturene på Nord-Vestlandet preges av andre historisk sett økonomiske, sosiale og kulturelle strukturer enn det som preger det regionkonvergente området. Langt større sosiale klasseskiller har beredt grunnen for samfunn mer preget av polarisering og ulike normer enn det som har vært tilfelle for Sunnmøre og tilgrensende områder. Der klasseskillet var etablert greide ikke det pietistisk-puritanske livssynet å prege normene for *hele* samfunnet. Det sosiale klasseskillet fikk tvert imot selskapet en religiøs polarisering som langt på vei bygget opp under klasseskillet. Typisk nok var det i indre Romsdal, på Nordmøre og i Indre Sogn arbeiderbevegelsen fikk best fotfeste. Det var også her – i skarp kontrast til det regionkonvergente området - de utenomekteskapelige

barnefødsle, som Eilert Sundt registrerte, var hyppigst, og det var her alkoholforbudet i årene etter 1. verdenskrig ble møtt med minst entusiasme.

Som vi har påpekt er det også disse delene av Nord-Vestlandet som kan karakteriseres som de mest regiondivergente. Normene som skulle føre til samhandling mellom ulike næringsaktører ble svake og mindre forpliktende. Grobunnen for utvikling av brede arenaer ble for tynn. Forestillingen om at lokalsamfunnet eller regionen er avgjørende for den enkelte bedrift både på kort og lang sikt ble svakere enn forestillingen om at enhver er sin egen lykkes smed, gjerne i konkurranse med lokale aktører. Når nettverk og bedriftssamarbeid oppsto hadde det primært hatt en egennytterasjonell begrunnelse. Denne rasjonaliteten satte grensen rundt bedriften. Samarbeidet ble opplevd som forsvarlig kun så lenge bedriftsledelsen kunne lese av den direkte og kortsiktige nytten for egen virksomhet.

Intervjuene med gårdsdagens og dagens næringsaktører på Nord-Vestlandet befester de forestillingene om ulike næringskulturer en kan få gjennom å lese historien. Selv om det finnes lokale nyanser og særtrekk som vi ikke har fått fram i denne korte gjennomgangen (kapittel 2 gir en langt grundigere historisk beskrivelse), er det tydelig at næringskulturene framstår som relativt kontinuerlige når vi ser bakover i tid. Framfor alt har graden av klasseskilte og varierende innflytelse av en kristendom med sterke normer for arbeid og samfunnsansvar bidratt til ulike former for samhandling mellom næringsaktørene. Vår tese er at den regionkonvergente kulturen har stimulert større grad av kunnskapsspredning, samarbeid og innovasjon enn det den regiondivergente har gjort.

Er næringskulturene i forandring?

Det er vel kjent at kultur kan betraktes som medium for historisk livspraksis. Historien og kulturen skaper oss, men vi skaper også kultur og historie. Historikeren Ingar Kaldal viser blant annet til en artikkel av Hans Medick fra 1984, der han sier at ”kultur og kulturelle ytringar let seg ikkje tyde berre som system av normer, symbol og verdiar (...) dei bør derimot tolkast som element i og medium for aktiv representasjon og konstruksjon av erfaringar, sosiale relasjonar og deira forandringar”.¹⁹ Vi skal avslutningsvis se at dette er en fruktbar tilnærming til vårt materiale. Det finnes nemlig tegn på endringsprosesser innenfor de ulike regionene og næringskulturene. Næringskulturene som har ”skapt oss” møter samtidig de erfaringene vi gjør oss i dag, og i dette møtet kan næringskulturene bli det mediet vi tolker de nye erfaringene gjennom. Men det kan også skje at næringskulturer endres fordi de ikke

godt nok hjelper oss til å skape mening i det som skjer i dag. Er det er tegn som tyder på at kulturene endres?

Dette spørsmålet er det ikke lett å svare på, bl.a. fordi vi må spørre oss selv om det som i dag ser betydelig ut vil bli lagt merke til når vår tids historie skal skrives? Er de endringstrekkene vi i dag ser varige og sterke, eller er de bare små variasjoner som ikke setter så store spor i det lange løp? Hvordan kan vi vurdere det som skjer i dag uten å bli for nærsynte i et historisk perspektiv?

I de regiondivergente områdene på Nord-Vestlandet er de sosiale klasseskillene i dag dempet, og i det regionkonvergente området har den puritanske kristendomsforståelsen langt mindre innflytelse enn før. Bedehusfolket preger lokalsamfunnene mindre enn de gjorde bare for en generasjon siden. Særlig fra 1960-årene og utover har lekmannsbevegelsen mistet mye av det normdannende grepet den hadde på mange vestlandske lokalsamfunn. Heller ikke der de lavkirkelige organisasjonene stod spesielt sterkt vil de bli mer enn minoritetsgrupper i dag. Det går ingen vei tilbake til deres gullalder som normsettere?²⁰ Og avholdsbevegelsen ser ut til å være ganske så død, også på Sunnmøre, hvor den stod spesielt sterkt.

De regionale kontrastene mellom regioner og landsdeler i Norge ble svakere fra rundt 1970 da en sosial og kulturell standardisering satte inn for alvor. De regionale kontrastene ved politiske valg er også blitt mindre. Valgaterferden på Sunnmøre og i Romsdal har fra 1970-årene blitt mer lik "landsnormalen". På Nordmøre er likevel valgmønsteret i stor grad slik det ble etablert i mellomkrigsårene med en relativ stor tilslutning til Arbeiderpartiet. Slik er det også i Indre Sogn. Spørsmålet er om dette gir et bilde av folks forventningsstruktur; henger de gamle strukturene igjen? Er arbeidstakerkulturene seiglivet selv om arbeiderne blir færre? Kanskje næringskulturene har stått imot samfunnsendringene? Kanskje kulturene endres i et annet tempo enn det vi ser på overflaten? Det overflatisk stikker ikke så dypt, men det gjør næringskulturene. Må det kriser til for at de mytene vi tror på virkelig skal endres?

I det regiondivergente kulturområdet har vi i etterkrigstiden opplevd både klippfiskdynastiets oppløsning i og rundt Kristiansund og konfeksjonsindustriens forfall som næringsklynge, spesielt i Romsdal. Hvilke effekter fikk disse krisene på næringskulturene? Var det slik at de falt sammen med velferdsstatens framvekst og derfor ikke fikk de store effektene? Forhold som en aktiv distriktspolitikk og utviklingen av bedre sosiale sikkerhetsnett kan ha dempet

befolkningens opplevelse av dramatikk i disse krisene. Det er derfor ikke usannsynlig at velferdsstatens framvekst i denne perioden modererte forbindelsen mellom næring og velstand. Dette kan ha konservert de eldre næringskulturelle forskjellene.

Det er kanskje ikke uventet at det ”klarsynet” informantene våre har gitt uttrykk for i dette kapitlet omsettes i en større optimisme. Det er tross alt disse informantene, deres kollegaer og etterkommere som kan endre framtiden – og næringskulturene. Derfor er det kanskje bare å vente at man i de regiondivergente regionene nå ser tegn til forbedringer, mens man i det regionkonvergente Sunnmøre kanskje er en smule preget av den typen bekymringer som suksessen gir? Hvordan skal det som har lyktes gjenskapes i en ny tid?

Informantene fra Indre Sogn peker på Sunnmøre som en bra modell å lære av, men de hevder også at det har vært endringer i regionen og vilje til å forandre manglende nettverkssamarbeid de siste ti-femten åra. I Årdal har næringslivsfolk utenfor Hydro jobbet mer med å bygge opp nettverk, blir det hevdet. Dette har man tidligere vært lite flinke til, men det er i ferd med å endre seg. Årdal har hatt en næringssamskipnad siden begynnelsen av 1990-åra. Det har et styre og faste medlemsmøter. Nettverkstanken er etablert også ellers i Sogn, men man er for tilbakeholden med å dele erfaringer, mener en informant fra ei av sognebygdene. Man er også redde for å samarbeide på tvers av kommunegrenser. Man er blitt flinkere nå enn man var før, sier han. Likevel: ”Hele Indre Sogn har vanskeligheter fordi man mangler tradisjon. Man mangler samarbeidspartnere.”

I Romsdal mener enkelte av våre informanter at ”det er i ferd med å utvikle seg nye nettverkstrukturer”. Det skjer en læringsprosess, og lokale forretningsfolk har investert tungt i lokale prosjekter. I Kristiansund er det mindre avstand i dag enn tidligere, ”strukturen er i ferd med å endre seg”. Mye henger likevel igjen; den sterke lagdelingen i Kristiansund ”sitter fremdeles i.” Og det er fremdeles ”mye mer av dette enn på Sunnmøre.”

På Sunnmøre eies stadig større deler av det tradisjonelle næringslivet av nasjonale eller internasjonale selskaper uten det historiske og kulturelle fotfestet som preget de tidligere entreprenørene. På slutten av 1990-årene kjøpte for eksempel engelsk kapital opp store deler av Ulstein-konsernet. Resultatet var at bygdesamfunnet fikk tre dusin nye millionærer i tillegg til de om lag 200 fra før. Og det er neppe noen tvil om at det i de siste årene har blitt større klassesdeling i Ulstein. En harsellerende artikkel i Dagens Næringsliv om de mange nyrike

som likte å vise fram sin rikdom i ”Gullsteinvik” førte til en amper diskusjon i lokalavisen Vikebladet/Vestposten.²¹ Diskusjonen vitnet i alle fall om at lokalsamfunnet ikke helt godtar forskjellene. Reaksjonen hadde neppe blitt slik i samfunn hvor det var tradisjon for store og synlige klasseforskjeller. Men diskusjonen viser også at deler av Sunnmøre er i endring, og at egalitære verdier ikke er så sjølsagte som før.

Som ellers på Nord-Vestlandet skjer det avskalling og utflagging av industrien, også på Sunnmøre. Flere møbelfabrikker og skipsverft legger deler av produksjonen til lavkostland i Øst-Europa. Paradoksalt nok, vil man kunne si, var det som lavkostområde Sunnmøre utnyttet sine komparative fortrinn i mellomkrigsårene. I dagens situasjon må man dyrke andre fortrinn. Dagens erkesymbol på det sunnmørske møbeleventyret, J. E. Ekornes Fabrikker, har møtt utviklingen ved å robotisere og automatisere standardprosedyren i møbelframstillingen. Pussing, fresing, montering og annet rutinemessig arbeid blir mer og mer overtatt av maskiner, mens kompetent arbeidskraft kan bruke tiden sin på oppgaver der maskinene ikke strekker til.²² Dette er også ei bedrift hvor ledelsen stadig poengterer at man legger vekt på den menneskelige kapitalen: ”Bedriften her er uflyttbar. [...] Kompetanse [er] i hvert eneste hode og finger her. [...] Kompetansen er avgjørende. Vi kan ikke få den andre steder.” Er det den fellesskapsrasjonelle satsingen på kompetanseutvikling som forklarer at Ekornes og andre sunnmørsbedrifter fremdeles klarer seg så godt?

Ved Ekornes ser samhold mellom arbeidere og ledelse fortsatt ut til å prege arbeidsmiljøet. For noen år tilbake gikk bedriften dårlig, kanskje nettopp fordi man tok steget bort fra det ”sunnmørske”, bl.a. med ledere hentet utenfra. Da man igjen fikk kontakt med ledertradisjonene tilbød arbeiderne seg å redusere lønnen med fem prosent for å få balanse mellom inntekter og utgifter. Avtalen var at de skulle få dette kompensert når tidene ble bedre. I løpet av noen få år bedret konsernet konkurranseevnen med ti prosent. Arbeiderne hadde vært med på å berge bedriften, arbeidsplassene og lokalsamfunnet. I dag har arbeiderne gode bonusordninger og svært mange av de tilsatte har også aksjer i bedriften. Dette medfører trolig økt motivasjon, men det minner oss også om måten man delte gevinstene på i den sunnmørske møbelindustrien i mellomkrigsårene. Er vi vitne til at de gamle næringskulturene overlever de nye tidene?

Mellom fellesskap og egennytte

Ekornes sin suksess er også en børssuksess. Det er nytt, og kanskje er det ikke slik at eierskapet lenger bør være lokalt? En profilert sunnmøring mener det er viktig ”å nøytralisere eierskap”. Det er bl.a. noe av det en kan lære av Kristiansunds historie: ”Kristiansund kom aldri på fote igjen. I disse kulturene var det arvet lederskap, man bør unngå nye ” [...] dynastier, slike som konserverte Kristiansund”, sier han. Han mener det samme er i ferd med å skje i Ålesund. Derfor er ”børsnotering” bra. Han får følge av en annen informant fra Sunnmøre som også understreker at det er ”positivt at familiene forsvinner.”²³ Spørsmålet er om den konvergente næringskulturen kan overleve hvis eierskapet forlater regionen. Kan man da ivareta fellesskapsrasjonaliteten? Er ikke børsen arenaen for den moderne liberalismen, for egeninteresserasjonaliteten i sin reneste form? Kan den ta vare på en næringskultur der egeninteressen står på god fot med fellesskapsrasjonaliteten? Hvem vil møtes på Sunnmørsindustriens formelle og uformelle arenaer hvis eierne er flyktige og spredt for alle vinder?

Når Nord-Vestlandet er spesielt interessant i et næringslivsperspektiv er det fordi det på tross av store likheter både i kyst- og fjordlandskapet og i tilgangen til naturressurser har utviklet seg så ulike måter å overleve på. Vi har i dette kapitlet forsøkt å forklare dette fenomenet gjennom begrepet næringskultur. Dypt i de menneskelige samfunn ligger det ulike forutsetninger for hvordan livsbetingelsene møtes. Selv om vi kan observere forskjeller i handling og framferd kan vi ikke med et pennestrøk endre disse forutsetningene, dels fordi de er skjult for oss, men også fordi de er sosiale og historisk forankret. Det er ingen regjering, fylkeskommune eller bedriftsleder som styrer dem, og i dette kapitlet har vi derfor også sett at informantenes klarsyn paradoksalt nok ikke har ført til at kulturene, der man ser svakhetene, er endret i vesentlig grad. Vi har antatt at lederne preges av disse kulturene i sine handlinger, men å endre det de ser som uheldig ved myten om seg selv ser det ikke ut til at de greier. Dette betyr ikke at kulturer er uforanderlige. De kan nok påvirkes eller bevares på mer eller mindre bevisste måter, men fordi de er kollektive må påvirkningen også være kollektiv. Forutsetningen for å påvirke utviklingen er derfor størst når en allerede har varige arenaer der mange av næringslivets aktører deltar i tematiseringen og diskusjonen av kulturens grunnleggende antagelser. Slik arenaskaping vil alltid kreve fellesskapsrasjonalitet.

¹ Internasjonalt se for eksempel Pollard 1990, Landes 1996, Harvie 1994. Spesifikke regionale utviklingstrekk i Norge knyttet til sosio-økonomiske og politiske dimensjoner er blant annet drøftet i Wicken 1994, 1997, 1998, Løseth 1996, Fulsås 1996, Tjelmeland 1996

² Se for eksempel Francis Sejersted i studien "Demokratisk kapitalisme" (1993), og to av fylkeshistoriene for Møre og Romsdal (Tvinnereim 1992, Løseth 1996). Verdt å trekke fram her er også forfattere som blant annet Rokkan 1987, Øidne 1957, Sparre Nilsson 1975

³ Wicken 1994: 2

⁴ Med næringslivsledere mener vi strengt tatt ikke bare bedriftsledere men også andre sentrale aktører innenfor for eksempel finansnæringene og offentlig virksomhet som bidrar til strategiske valg og handlinger i bedriftene.

⁵ Wicken 1997, 1998, With Andersen 2001

⁶ Løseth 1996

⁷ Wicken 1997

⁸ Se særlig With Andersen 2001

⁹ Amdam og Bjarnar 1997, 1998, Bjarnar, Amdam og Gammelsæter 2001

¹⁰ Amdam og Bjarnar 2000 a og b

¹¹ Intervjumaterialet består av dybdeintervjuer med 26 næringslivsledere- og aktører innen næringspolitikk- og forvaltning. De har fått en rekke spørsmål om hvordan de har møtt ulike næringskulturer i regionen og i sin virksomhet i regionen. Utvalget av informanter begynte med næringslivsledere som hadde ry for å være opptatt av og reflekterte omkring problematikken om regionale utfordringer, og som gjerne selv fungerte som "samfunnsentreprenører" i regionen. Vi har naturligvis også tilstrebet en god geografisk balanse, selv om dette ikke har vært det avgjørende utvalgsriteriet. En prøve på at vårt utvalg var godt og hensiktsmessig, var at mange av informantene uavhengig av hverandre og uvitende om vårt totale utvalg selv trakk fram svært mange av de personene vi hadde på vår liste som mulige informanter. Dessuten ble utvalget justert underveis, da intervjuene ga oss opplysninger om nye informanter som det var god grunn til å anta kunne bli sentrale for oss. Vi takker følgende informanter for deres bidrag til studien: Gunnar Backer, Erik Berg, Anne Breiby, Ottar Brunvoll, Martin Brønne, Jens Petter Ekornes, Johan Engja, Odd Tore Finnøy, Johs. Jacobsen, Kurt Jevnaker, Edward Bjørn Johnsen, John Kleven, Gunnar Kvalsund, Sigurd Kvikne, Bergljot Landstad, Johan Christian Loennechen, Lorentz A. Lossius, Per Ernst Lundberg, Tom Moen, Anton Monge, Olav Nerbøvik, Hans Hammond Rossbach, Terje Simonsen, Odd Kjell Sjøvik, Morten Skagen, Asle Skjærstad, Kåre Snøtun, Idar Ulstein, Svein Aamodt. For ordens skyld: Ingen av disse er selvfølgelig ansvarlig for måten materialet er framstilt på.

¹² I en klassisk artikkel fra 1952 gikk antropologene A.L. Kroeber og Clyde Kluckhohn gjennom noen hundre definisjoner av begrepet i et forsøk på å redusere dem til en definisjon. Forsøket mislyktes! Det finnes likevel en rekke arbeider som i en eller annen form trekker inn kultur som et element i analyser av økonomisk utvikling, regional utvikling og i utviklingen av regionale innovasjonssystemer som vi har dratt nytte av i utformingen av våre begreper og i utformingen av spørsmålene til informantene. Se for eksempel note 2, men også for eksempel Stevrin og Uhlin 1996, Cooke 1998, Spilling og Jordfald 1998, Casson 1991, Porter 1998, Eriksen og Weigård 1999, Fløysand og Jakobsen 2001. Men vi har ikke kommet over arbeider som etablerer begrepene regionkonvergent og regiondivergent næringskultur basert på utnyttelse av Webers teorier i sammenheng med brede historiske undersøkelser og en systematisk intervjuundersøkelse slik vi presenterer her. Nylig har for øvrig Mouleart og Sekia 2003 presentert en oversikt over hvordan kulturbegrepet brukes innen det som kalles territoriale innovasjonsmodeller (innovative miljøer, industrielle distrikter, lokale produksjonssystemer, regionale innovasjonssystemer og lærende regioner).

¹³ Se for eksempel Schein 1985

¹⁴ Disse "formene" kan ligne på Webers (1968/1978) skille mellom instrumentell rasjonalitet og verdirasjonalitet, men begge er her i og for seg verdirasjonelle. Spørsmålet er mer hvem som er referansen for handlingen, meg selv eller et eller annet fellesskap.

¹⁵ Her menes først og fremst materielle gevinster. Mange vil si de har glede av å handle riktig og vil betrakte det som en slags lønn eller gevinst av å handle moralsk.

¹⁶ Sørensen 1999: 52, 102

¹⁷ Sistnevnte ser da bort fra aluminiumsverket i Årdal, som han mener, og langt på veg med rette, "har støvsugd alle ungdommar" bort fra mange sognebygder.

¹⁸ Se www.nordvestforum.no

¹⁹ Medick 1989: 63, her etter Kaldal 2002: 35

²⁰ Repstad 1985:138, 141, 149.

²¹ Dagens Næringsliv 31.mars 2001 og 4 april 2001. Vikebladet/Vestposten 3. april 2001 og 5. april 2001.

²² Høidal 2003

²³ Dette kunne naturligvis tematiseres og problematiseres, men det ligger utenfor vår ramme her. I lys av moderne innovasjonsforskning er det slett ikke opplagt at det er bra at familiene eller "dynastiene" forsvinner.

Dette fordi en er blitt stadig mer oppmerksom på at den lokale, ofte uformelle kunnskapen, som har vært dyrket fram i slike bedrifter er av avgjørende betydning både for stegvise og radikale innovasjoner. Slike miljøer kan også ivareta en god flyt av slik spesifikk lokal eller uformell kunnskap. Et av de mest framtreddende trekk ved moderne industriell utvikling er nettopp at større globale aktører forsøker å skaffe seg adgang til denne kompetansen, en kan kalle det et "glokalt" paradoks. Lokale fortrinn blir stadig viktigere, fordi det er her konkurransefortrinnet ligger. Den formelle kunnskapen i dag er jo tilgjengelig for alle gjennom de nye elektroniske mediene. På den annen side oppstår problemet med hvordan nye aktører makter å "lese" de lokale eller regionale kulturene. Se for eksempel Porter 1998.